

Павле Васић

УНИФОРМЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ ЗА ВРЕМЕ ПРВОГ УСТАНКА

О изгледу Карађорђеве регуларне војске постоје разни, махом сумарни подаци, растурени у забелешкама појединих савременика. Међутим, пре извесног броја година учињен је покушај да се они прикупе и систематизују на извештан начин, како би се добила што одређенија слика о томе како је изгледала српска војска за време устанка. Али, ипак, остало је још доста празнина, из разлога који су разумљиви: савременици нису сматрали потребним да пишу у танчине о тако обичним стварима. Ипак, неки од њих, као, на пример, Лазар Арсенијевић Баталака, дали су веома детаљан опис униформе српских регуларних војника — регулаша из 1808/9. Исти је случај и са аустријским повереницима, који су брижљиво бележили све што се дешава у Београду и Србији, па им једна тако важна новина није могла измаћи из вида. Остали наши писци били су у томе погледу веома штедљиви. Једва ако су једном реченицом описали једну појаву која би за нас данас била од великог интереса. Има и других података, које су саопштавали француски агенти у Босни. Има и нешто ликовних извора, који пружају једну нову слику, али у складу са писаним изворима. Према томе, у питању је овде чињеница која се сада проучава под једним новим углом, у вези са аналогијама и неким до сада недовољно искоришћеним подацима.

За време устанка — почевши од 1809 — српска војска се делила на редовну — регуларну војску, које је било релативно мало, и народну војску, која је представљала гро војничке силе устаника. Родови оружја су били пешадија, коњица, артиљерија, али је, изгледа, било и пионира, који су били придодати пешадији.¹ У „Војеном уставу“ они се зову *дунћери* (од нем. *Zimetmann*, како су називани сапери), и по томе би се могло претпоставити да је њихова улога била иста као и у другим европским војскама тога доба. Изгледа да је било и коњичке артиљерије, јер се у више махова спомињу „коњанички топови“.² Баталака изрично каже да је регуларна војска била униформисана, а у народној војсци униформу су носили *официри, добошари и тобуије*. Овај податак налази се и код других писаца. М. Петровић каже: „Војници су били одевени у своје народно одело, сем артиљериста и добошара, који

¹ Јаков Јакшић, *Военный уставъ сочинѣнъ* (Јаковомъ Јакшићем) бывшимъ капитаномъ регуларне сербске войске, у години 1813. Из *Карађорђевог* доба, Београд, 1913, 148.

² *Дѣловодный протоколъ* од 1812. маја до 1813. августа Борђа Карађорђа Петровића, вѣр'овног вожда и господара народа Србскогъ, у Београду, 1848, 218.

су доцније добили нарочито војно одело и обукли се у мундире.³ Међутим, многи документи говоре у прилог униформисању ширих размера. Од интереса је саслушање једног кројачког шегрта који је био у Београду 1808. и радио баш на изради униформе.⁴ Најзначајнији документ је побуна Београђана 1808, као и Смедереваца и Азањаца, који нису хтели да обуку униформе, него су вршили егзерцир у своје свакодневном оделу, сасвим налиж на Турке, који су давали отпор европским реформама у војсци.⁵ Према Вуковим обавештењима, Ранке такође говори о регуларној војсци и њеном изгледу на сумаран начин: „Послао је Милоја са бећарима Јакову... Пошто се показао храбар пред Београдом и Ужицом, Милоје са *лено одевеном војском* на добрим коњима дошао је Јакову.“ Мало даље спомиње војску „организовану на европски начин“ са којом су Срби започели рат у пролеће 1809.⁶ Из тога времена има доста података од аустријских извештача, који прво говоре о униформисању, затим дају описе који су све детаљнији, тако да су тиме потврђени и француски извештаји из Травника о униформисању српске војске.⁷ Истина, Турци су то приписивали жељи Срба да се прогуре за руску војску!⁸ Најкарактеристичнији је француски извештај из 1812: „Руси су потпуно евакуисали Србију. Оставили су у њој само два пука, која су у овој покрајини образовали, један коњице под именом козака, а други *пешадије*. Ова два одреда чине заједно највише две хиљаде двеста људи. Они имају руску униформу, али војници су сви Срби.“⁹ О постојању козачког пука, који је носио назив *Сербскиј казачкиј полк*,¹⁰ има података код савременика.¹¹ Према томе, може се узети са много основа да је постојао и српски пешадијски пук, о чијем оснивању говоре аустријски извори, описујући детаљно и његову униформу.¹² Седиште овог пука, према М. Вукићевићу, било је у Тополи.¹³ Пројекат прве униформе савременог кроја, међутим, био је потпуно оригиналан и није подсећао на руску униформу. Карактеристично је да је била узета као основна боја *црна*, коју Баталака описује и код *регулациа* 1808.¹⁴ На жалост, пропаст Србије 1813. прекинула је развој ове гране која је Србију, бар споља, приближавала Европи. За сада, до проналаска нових података извесни проблеми ће бити формулисани у виду претпоставки, доста вероватних и основаних, али не и потпуно тачних.

³ М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, књ. I, Београд, 1897, 85.

⁴ *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка*, књ. I, 1804—1808, Београд, 1955, 479.

⁵ А. Ивић, *Списи бечких архива о првом српском устанку*, књ. VI, Година 1809, Београд, 1965, 65, 72—73.

⁶ Леополд Ранке, *Српска револуција*, Београд, 1965, 107.

⁷ М. Гавриловић, *Списи из париских архива*, Грађа за историју Првог српског устанка, књ. I, Београд, 1904, 727.

⁸ Исто, 659.

⁹ Исто, 727.

¹⁰ П. Васић, *Српска ношња за време Првог устанка*, Историски гласник Србије, бр. 1—2, Београд, 1954, 169.

¹¹ Вукова књига, I, СКЗ, Београд, 1932, 98.

¹² Ивић, нав. дело, 49.

¹³ М. Вукићевић, *Из војних усанова Карађорђева времена*, Годиншница Николе Чупића, књ. XXXI, Београд, 1912, 170.

¹⁴ Л. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, I, Београд, 1898, 367.

Прво питање јесте облик и изглед униформи. Баталака каже изрично да је била руска.¹⁵ Међутим, аустријски повереници, описујући униформу регуларних војника у Београду, подвлаче сличност са аустријском униформом.¹⁶ Анализа најдетаљнијег од ових описа показује да у њој има хетерогених елемената, и аустријских и руских, али да она на неки начин ипак представља једну особену творевину, инспирисану униформом аустријских граничара и козака. Што се тиче Баталакиног тврђења да је униформа официра, доброшара и тобџија била руска, у то немамо никаквог разлога да сумњамо. У први мах, она је прихваћена као најближа, а није искључено да су Руси упутили и своје униформе Србима. У извештајима аустријских повереника често се то спомиње: да су са пошљикама оружја бродовима послане и униформе.¹⁷ Мало је вероватно да су Руси слали Србима униформе М. 1803, које су сами тек почели да уводе.¹⁸ Биће вероватније да су им слали раније униформе, можда чак и „суворовске“, које су се званично носиле све до 1796, а у току замењивања вероватно и касније, и представљају, несумњиво, један од најмодернијих типова униформе у Европи тога доба. У савременим изворима често се спомиње старо оружје које је каткад у Србији требало оправљати.¹⁹ Са доста основа може се закључити да ни са униформама није било друкчије, штавише било би и нелогично да Руси Србе униформишу као своју војску. Таква могућност је отпала, поготово после закључења Букурешког мира, када је Русија имала да се бори против целе Европе и кад јој је било много стало да закључи мир са Турском. Због тога је мало вероватно да су униформе које су Срби почели сами да израђују биле руске. Вероватно је била у питању сличност боје — зелене — коју спомињу и аустријски повереници, као и француски извештачи. Осим тога, ту боју су Срби прихватили као народ који „у гори живи“.²⁰ И кнез Милош је увео ту исту боју за своје „уписне пандуре“ 1826. и она је остала све до 1845, када су уставобранитељи увели плаву боју као „народну“.²¹ А што се појединости тиче, сматрамо да се опис бећара у Београду који је дао тумач Агамал пуковнику Першу може сматрати као најпоузданији извор због низа појединости које су у њему описане.²² То би била ношња пешадије која се, свакако, одржала све до 1812, па чак, можда, била измењена у боји из горњих разлога. Из каснијег извештаја повереника Ф. види се да су војници били униформисани у мундир мрке боје, док су зелено униформисани били градски пандури.²³ Са овим би се

¹⁵ Исто.

¹⁶ Ивић, нав. дело, 68, 75.

¹⁷ Исто, 12—13. По овом извештају, послано је у Пореч 8.000 руских униформи Миленку Стојковићу.

¹⁸ Васић, нав. дело, 170—171.

¹⁹ „А оружја захрђаног, изломљеног и сасвим батал послао је толико (Прозоровски — П. В.) да је око њега толико потрошено оправљајући га да би готово за оне новце ново купити онолико могли“. Р. Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд, 1954, 143; Ивић, нав. дело, 120, 202.

²⁰ Владимир Јакшић, *Боловање и умирање српске стајаће војске*, Гласник Српског ученог друштва, књ. XXXV, 1872, 96.

²¹ П. Васић, *Прилог историји униформе српске војске у XIX веку (1826—1858)*, Весник Војног музеја ЈНА, Београд, 1958, 238.

²² Ивић, нав. дело, 68.

²³ Исто, 73.

подударала и униформа Српског добровољачког батаљона („Serwisches Frey Bataillon“) из 1813, чији војници такође имају мрки мундир и козачке панталоне.²⁴ Дакле, има извесних елемената који се подударају и донекле употпуњују слику о изгледу српске војске, односно регуларних трупа у доба устанка. Сличан је случај и са козацима које описује француски конзул Давид, одевеним сасвим слично руским козацима.²⁵

Уопште узевши, о униформисању има толико података који се подударају у суштини да је то чињеница у коју се не може сумњати. Међутим, слика о изгледу устаника, коју су нам сачували писци XIX века, углавном је заснивана на елементима народне ношње, а не на европским новинама, које би доба устанка приказале у нешто друкчијој нијанси од оне уобичајене представе нашега устанка. У жељи да се открије тај вид ствари, учињени су први покушаји пре више година, који се овим употпуњују, пошто су стари извори узети поново у оцену и допуњени новим закључцима на основу аналогија или елемената који потичу из времена устанка. У међувремену је објављен и извештај број нових података; ту мислимо у првом реду на нове књиге „Списа бечких архива о првом устанку“: књигу VI (1809) и књигу VII—VIII (1809—1810), које њима обилују и често у ситним појединостима дају рељефну слику овог вида ствари. Исто тако, узет је у обзир и „Војени устав“ Јакова Јакшића, капетана српске регуларне војске, у коме је нађено нешто података о униформи. Истина, он је преведен са руског, али у њ не би ушле и оне одредбе које се не би могле односити на Србе, нпр. начин поздрављања где се спомињу капе са ширмовима, значи шапке или чакови и др. На основу ових података и аналогија са руском униформом, учињен је нов покушај да се прикаже како је изгледала Карађорђева војска, регуларна и народна, уколико је била униформисана. Уз сваки цртеж наведени су извори и образложење реконструкције униформе: пешака регулаша, официра, тобџија и козака.

При овом покушају тежило се што је могуће већој тачности, иако је била увек присутна мисао да сваки овакав посао садржи и извесну дозу неизвесности, нешто непредвиђено, што никакво домишљање не би могло погодити. Најкарактеристичнији пример за то је униформа на портрету Јакова Јакшића, која нема никакве везе са руском, а несумњиво представља аутентичан елемент ношње из времена устанка. То исто важи и за униформу „Српског добровољачког батаљона“ из 1813, у којој многи елементи говоре у прилог томе да су се носили у Србији за време устанка, али се не би могли оквалитиковати само као руски утицај, који је, свакако, постојао. Напротив, позив Михаљевића изрично каже да ће одело фрајкораца бити „обично националном ношиву“.²⁶ Дакле, та униформа има националних елемената, али капе и широке панталоне руског порекла сведоче само да су оне доиста биле у Србији ношене. Због тога се пошло од оваквих аналогија, које су у знатној мери помогле да се стекне мало јаснија слика о овом важном виду европеизације живота у Србији током устанка.

²⁴ П. Васић, *Српска ношња за време Првог устанка* . . . , 171.

²⁵ Гавриловић, 755.

²⁶ П. Васић, *Мали прилози историји првог устанка*, Зборник Музеја првог српског устанка, IV, Београд, 1965, 113—113.

II

Слика коју су нам оставили писци XIX века садржи сећање на вође устанка који су били *војводе, подвојводе, буљубаше, бимбаше*, али се сасвим ретко говори о *официрима* за време устанка. Међутим, ако се пажљиво прегледају извори, види се да их је било, штавише у знатном броју. Вук каже да су се *велике буљубаше* касније називали капетани, а *мале буљубаше* каплари.²⁷ Баталака спомиње официре регуларне и народне војске, који су носили *руску униформу*. У Карађорђевој регуларној војсци били су заведени чинови сасвим слични оним код Руса: капетан, поручник, потпоручник, вахтмајстор, естандарфирер, унтерофицир, барабанчик. Извори спомињу поједине официре са њиховим чиновима: први капетани су били Радич Петровић и Жика Жикић, фортификатор Делиграда.²⁸ Потом се спомиње Михаило Ђурковић, који је био хусарски подофицир у пуку Бланкенштајна, иначе родом из Баје, можда рођак сликара Павела Ђурковића.²⁹ Ђурковићев ађутант је био Јаков Јакшић, каснији капетан српске регуларне војске.³⁰ Капетан регуларног батаљона био је Илија Новокрешчени, руски поручник.³¹ Тако исто, официр регуларне војске био је и пуковник (или капетан?) Никшић, командант „србског козачког полка“.³² Коњички капетани били су 1812. и 1813. Коста Јамандија и Конда Трифковић.³³ И. Мишковић спомиње неког Милисава, коњичког капетана 1812. у команди војводе Луке Лазаревића.³⁴ Као капетан и старији наредник регуларне војске спомињу се Јевта Поповић и Цветко Рајовић.³⁵ Најзад, има доста спомена о официрима који су били, како изгледа, капетани народне војске. М. Милићевић је брижљиво забележио у своме „Поменуку“ какав је који од њих имао чин. Тако он спомиње Петра Војниччића, капетана у војводе Молера,³⁶ Демира Јована Митровића, који је постао капетан 1811. године,³⁷ Живка Михајловића,³⁸ Иву Момировића,³⁹ Милисава, ваљевског капетана који је погинуо у бици на Дубљу,⁴⁰ Ђорђа

²⁷ Др Никола Радојчић, *Географско знање о Србији почетком XIX века*, Вукова оцена Вајнгартеновог описа Србије, Београд, 1927, 86.

²⁸ М. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд, 1888, 939; 168. Додатак *Поменуку* од 1888, Београд, 1901, 176.

²⁹ Ивић, нав. дело, књ. VII—VIII, Година 1810, Београд, 1966, 355. Овде се Ђурковић спомиње као „*Aduvant des Karagorges oder vielmehr Quartiermeister der Serbier*“. Он је рањен код Крушевца и та рана му се погоршала марта 1813, тако да је морао да прекине егзерцир војника Лазара Мутапа и Милоша Обреновића и да се, по Карађорђевој наређењу, врати у Београд. Године 1813. ступио је у *Serwisches Frey-Bataillon*, у чину капетана.

³⁰ Милићевић, *Поменик*, 195.

³¹ Баталака, нав. дело, II, 21; Вукићевић, нав. дело, 159—160.

³² А. Ивић, *Документа о устанку Срба под Карађорђем Петровићем*, Загреб, 1920, 468—470. Р. Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, 75. Овде се пуковник Никић назива „капетаном Никићем“.

³³ Вукићевић, нав. дело, 170.

³⁴ Ј. Мишковић, *Српска војска и војевање*, Глас Српске краљевске академије, књ. XLVII, Београд, 1895, 25.

³⁵ Милићевић, *Поменик*, 620.

³⁶ Исто, 60.

³⁷ Исто, 136.

³⁸ Исто, 372.

³⁹ Исто, 392.

⁴⁰ Исто, 413.

Симића, који је 1813. сакупљао добровољце за Аустријанце,⁴¹ Димитрија Парезана, који је заједно са младим смедеревским капетаном Костом Томићем-Љотићем, погинуо на Делиграду 1813.⁴² На Делиграду је страдао и поручник Андрија Поповић приликом побуне бегара.⁴³ Код неког пожаревачког војводе био је и капетан Анастас, који је одвео 35 војника у Делиград. Војнике овог војводе обучавао је „страни служитељ капетан страни“ коме је плаћено по 35 гроша на месец, а војнике је обучавао девет месеци.⁴⁴

Улога капетана народне војске види се из једног наређења Карађорђевог које је упутио Димитрију Парезану „да донесе из Ћуприје у Тополу ратне ствари (углавном артиљеријски материјал) што су дошле са Орурком; да што скорије дође с војском у Тополу; све своје тобције да пошаље у Тополу на поученије; војску да егзерцира, па распусти, како би били са свим готови на први позив . . .“ итд. По овоме се види да су официри народне војске имали да се старају искључиво о пословима војне природе. Према томе, они су се морали и спољним изгледом разликовати од војвода, које су вршиле и управну власт. То се види и из упутства посланог војводи Живку Шљивићу, у одељку који говори о војним пословима: „ . . . Прости капетан пак може, са сагласијем вашим војног кривца каштиговати са 25 штапа, више не . . . Од капетана ваших којег непослушна или неспособна у служби нађете, дужни сте га јавити нама и у совјет с описом кривице његове . . .“⁴⁵ По овоме се види да је код једног војводе могло бити више капетана (или официра). С тиме се подудара и извештај једног аустријског повереника, који каже описујући једног српског официра: „Увече трећег овог месеца дошао је к мени један велики крупан човек, добро обучен у црни горњи капут по српском обичају (тзв. Вигке), који је између осталог рекао да се у српској војсци налази неколико стотина официра и врло много обичних војника који су служили под заповешћу надвојводе Карла.“⁴⁶ У „Деловодном протоколу“ тражи се да се пошаље у Тополу из Београда један од капетана на неки дан.⁴⁷ У једном аустријском извештају описује се један гранични инцидент у коме је један српски официр прешао са својим људима на сремску обалу.⁴⁸ Баталака такође помиње официре народне војске, који су носили руску униформу.⁴⁹ Занимљива је једна појединост из живота Димитрија Парезана, капетана на Делиграду. Милићевић каже: „На дан те крваве битке, Парезан узме свога хата и своје најскупоценије капетанско одело, па преда млађем брату рекавши: „Брате! води овога коња, и носи ово одело кући! Ја нећу дуго живети . . .“⁵⁰ Дакле, овде се изрично помиње капетанско одело, а не неко народно, војводско или њему слично. Уосталом, тврђење Баталакино је категорично. С обзиром на детаљне

⁴¹ Исто, 640.

⁴² Исто, 523.

⁴³ Баталака, нав. дело, I, 455—461; Ивић, нав. дело, књ. VI, 115, 116, 125.

⁴⁴ Перовић, *Грађа* . . . , 185.

⁴⁵ Милићевић, *Поменик*, 513.

⁴⁶ Ивић, књ. V, 1808, 329.

⁴⁷ *Деловодни протокол* . . . , 87.

⁴⁸ Ивић, нав. дело, 93.

⁴⁹ Баталака, нав. дело, 367.

⁵⁰ Милићевић, нав. дело, 523.

описе униформе регулаша, затим ношње Илије Новокрешченог, може се и овај податак узети као сигуран, јер потиче од једног савременика и очевица.

На тај начин, постоји основ за реконструкцију официјарске ношње за време устанка, који потиче из ликовних и писаних извора. Нешто података има и у последњој свесци Ивићевих „Списа из бечких архива“. Најзад, треба имати у виду да је Карађорђе тражио од Совјета да пропише униформу тобџија и добошара.⁵¹ Утолико више има основа за веровање да су и официри били униформисани, и то, према тврђењу Баталаке, сви официри, и регуларне и народне војске. Пропаст Србије 1813. утрла је скоро све трагове једне појаве која није дуго трајала, али о чијем постојању не може бити никакве сумње. Занимљиво је истаћи да је Совјет и за време устанка као и после много година, за владавине уставобранитеља, доносио одлуке о униформисању војске, а о томе није одлучивао Карађорђе у последњој инстанцији, као што је био случај са његовим сином Александром.⁵²

III

ОПИС ЦРТЕЖА

РЕГУЛАШ ЗА ВРЕМЕ УСТАНКА (цртеж 1)

На слици непознатог мајстора, која потиче, вероватно, из времена устанка, приказан је устаник у сељачком оделу: црвеном фесу, мрком гуњу, црвеном фермену и доколеницама, потпуно наоружан пушком са бајонетом. С обзиром на дугу косу, слика потиче, вероватно, из времена пре 1810, када је Карађорђе подсекао перчин. Та дугачка коса је један од елемената за раније датирање — у време устанка, као и целокупан изглед устаника који се подудара са писаним изворима.

Слика се налази у Историјском музеју Србије (Топчидер). Не искључујемо могућност да је она део веће композиције, можда оне слике коју је Д. Н. Бангиш-Каменски видео 1808. године у Горњем граду. У томе случају, фигура регулаша представљала би Карађорђа. Њен аутор је био Србин, по изричном тврђењу Каменског, можда Никола Апостоловић, који је тада живео и радио у Београду.⁵³

РЕГУЛАШИ У СЕЉАЧКОМ ОДЕЛУ 1809. ГОДИНЕ (цртеж 2)

Баталака каже: „... Пешаци регулаши имали су по кроју народном униформу, на глави имали су црне клобуке с подбрадником од црног каиша, с малом узаном надстрешницом и тробојном ружицом; за лето имао је сваки војник од црног сукна (абе) јелек-грудњак и до испод кукова кратко позастегнуто с рукавима гуњче, кошуљу и гаће од јака платна, доколенице од бела сукна с чарапама исплетеним од

⁵¹ Деловодни протокол, 102.

⁵² П. Васић, Прилог историји униформе српске војске у XIX веку, 238—239.

⁵³ П. Васић, Карађорђева Србија у делима савремених уметника, Зборник Музеја Првог српског устанка, I, Београд, 1959, 71—72.

подебелог вуненог предива шареног и опанке на ногама. За зимско доба имао је сваки војник од црног сукна чакшире и гуњ дугачак до колена, а све, као што смо рекли, покроја народног. Што се тиче, пак, оружја и друге амуниције, сваки је војник имао уредну пушку с бајонетом. Преко рамена имао је два црна каиша, о једном је висио патронташ, а о другом бајонет, кад није било потребно на пушки

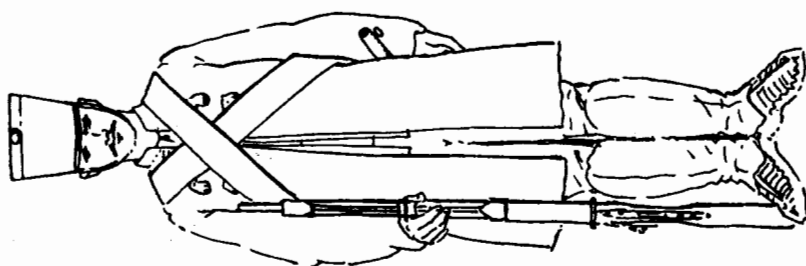
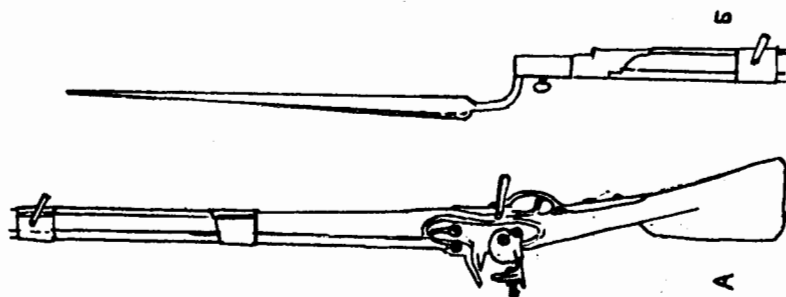
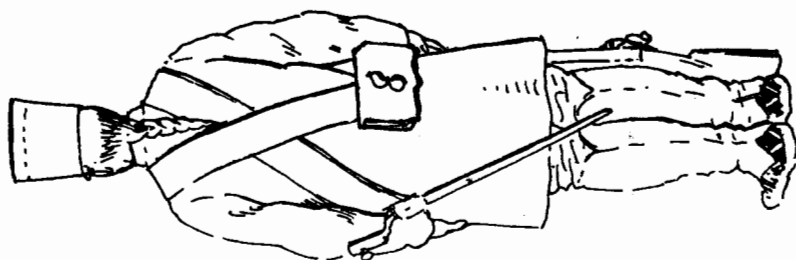

Сл. 1 — Регулаш за време устанка
(По слици непознатог сликара у Историјском
музеју Србије — Топчидер)

имати га. И поред свега више наведеног, имао је сваки војник по једну струнену торбу упртњачу поради успреме и ношњи обичних војничких потреба.⁵⁴ Са овим описом слаже се и извештај пуковника Перша, који каже да се целокупна униформа бећара састоји из гуњца до колена и клобука са црвеном ружицом. Аустријски извештаји помињу изрично да су регулаши добили репариране пушке, које су послане

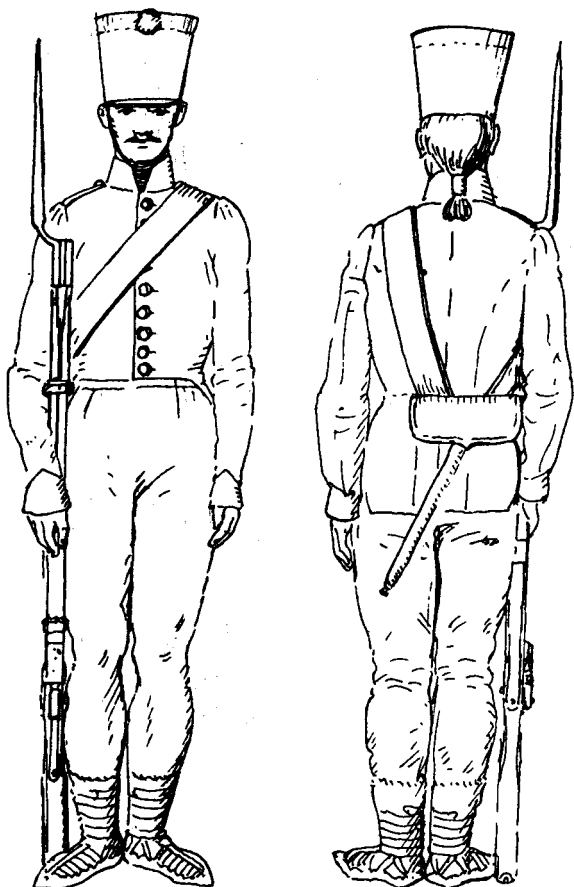
⁵⁴ Баталака, нав. дело, 367.

Сл. 2 — Регулаши 1808. године
(по опису Лазара Арсенијевића Вагалаке)

преко Влашке.⁵⁵ Оне су биле шведског или немачког порекла.⁵⁶ Ово прво је вероватније, па је због тога дат и цртеж шведске пушке М. 1807. за пешадију и ловце према оригиналним фотографијама из Војног музеја у Стокхолму.⁵⁷

Сл. 3 — Пројект униформе регуларног пука 1809. године
(По извештају мајора Кљуновића од 28. I 1809)

ПРОЈЕКТ УНИФОРМЕ РЕГУЛАРНОГ ПУКА 1809 (цртеж 3)

Мајор Кљуновић је јавио надвојводи Лудвику следеће, 28. јануара 1809: „У Београду је по наређењу руске царске владе образован један линијски пук. У овај пук биће примљени само нежењени људи и самци, такође је установљено и неколико официрских положаја — звања. Униформа за овај пук биће израђена у Београду и састоји се из чакова,

⁵⁵ Ивић, нав. дело, VI, 53.

⁵⁶ Исто, 202.

⁵⁷ За ове фотографије дугујемо захвалност коњичком капетану Курту Белфраге, асистенту Војног музеја у Стокхолму.

једног црног капута са црвеним ознакама, белих чакшира, црвених узица и опанака. Што се тиче наоружања, оно ће бити набављено из Русије.⁵⁸

Војници су на цртежу приказани такође са шведским пушкама и фишеклијама уз које се налазе и каније бајонета.⁵⁹

Карактеристична је црна боја униформе, коју су носили и регулаши, такође и сам Карађорђе када је облачио свечану доламу. Међутим, изгледа да овај пројект није у потпуности изведен, јер опис униформе регуларних војника показује друкчије боје.

УНИФОРМА РЕГУЛАРНИХ ПЕШАКА У БЕОГРАДУ 1809 (цртеж 4)

Има више описа униформисаних војника у Београду с почетка 1809. године, које дају аустријски повереници. Међутим, најдетаљнији је извештај Александра Агамала, од 10. фебруара 1809, који је видео два униформисана војника: „Њихово одело се састоји од клобука (чакова) сасвим сличног нашем, али украшеног само црвеном ружицом, из тамнозеленог кратког капутића са црвеном јаком и испускама сличног нашем, из широких тамноплавих панталона по руској моди са црвеним лампазима и ципела које су потпуно сличне онима са узицом какве носи код нас мађарска пешадија.“ Други повереник је тврдио да је већ 70 војника униформисано.⁶⁰ Каснији извештај, од 17. фебруара, употпуњује опис чакова, који је у горњем делу опточен жутим ширитом, али каже у исто време да је боја мундира мрка, док су зелено униформисани *градски пандури*, којих има свега четири.⁶¹

Наоружање је слично оном на претходном цртежу: шведске пушке и фишеклије. Каишеви су црни, по казивању Баталакином.

ДОБОШАРИ РЕГУЛАША И НАРОДНИХ ВОЈНИКА 1808/9 (цртеж 5)

Баталака каже да су добошари регулаша и народне војске носили руску униформу.⁶² Као што је речено, има много извештаја о пошиљкама руских униформи у Србију. У извештајима се спомињу руски шињели, па је и добошар обучен на такав начин.⁶³ Шапка без ширма носи се у руској војсци од почетка XIX века. По једном извору, она је прописана 1809, али има слика аутентичног порекла на којима се она појављују много раније, као нпр. на слици Ј. Б. Фула.

Шињел је био мрко-земљане боје (као и данас), а јака је била разних боја: црвене, зелене итд. Добош је руског типа, са црвеним и белим троугловима и жутим месинганим омотом (тамбуром). Пешачка сабља добошара је старији модел, који се носио крајем XVIII века уз „суворовску“ униформу.⁶⁴

⁵⁸ Ивић, нав. дело, VI, 49.

⁵⁹ R. Knötel, Uniformenkunde, Band VI, № 34.

⁶⁰ Ивић, нав. дело, VI, 68.

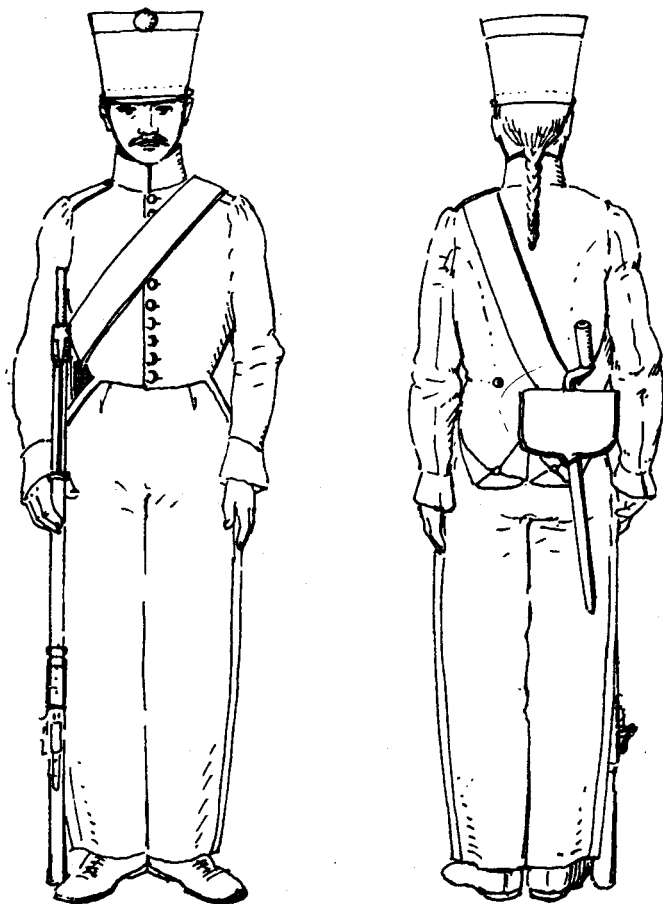
⁶¹ Исто, 75.

⁶² Баталака, нав. дело, I, 367.

⁶³ Ивић, нав. дело, књ. VI.

⁶⁴ Knötel, op. cit., Band VII, № 47.

Међутим, изгледа, судећи по „Деловодном протоколу“, да је 1813. прописана нека друга униформа, на захтев Карађорђа.⁶⁵ Ово писмо Совјету може се тумачити тако да су се Срби осамосталили у овом погледу, па је Карађорђе желео да Совјет пропише нову униформу добошарима. Добошарско звање — добошарлук“ — сматрало се важни-

Сл. 4 — Униформа регуларних пешака у Београду
1809. године

(По извештају пуковника Перша од 10. II 1809)

јим од обичног војничког, па су добошари — као и у другим војскама тога доба — имали униформу украшену ширитима или гајтанима по рукавима и грудима. То је био случај и касније са добошарима кнеза Милоша, чији је мундир био украшен црвеним и зеленим вуненим гајтаном. Милош Обреновић је и овде, можда, преузео извесна обележја која потичу још из Карађорђевог доба.⁶⁶

⁶⁵ Деловодни протокол, 31.

Поред израде и оправке оруђа, оружја и униформи, у Србији су рађени и други предмети неопходни војсци. До сада је било познато да је заставе сликао Никола Апостоловић, „живописац бјелиградски“, па није искључено да су заставе регуларне војске његово дело, јер су, по свој прилици, рађене у Београду. Исти је случај и са добошима, који су у оно време били неопходан војни реквизит, јер су се њима

Сл. 5 — Добошари регулаша и народних војника
1808/9. године
(По опису Лазара Арсенијевића Ваталаке)

преносиле команде у миру и у рату за време битака. По „Деловодном протоколу“, добоше је радио неки мајстор Симеон, па је Карађорђе тражио од војводе Антонија Пљакића да допусти неком Јовану и Јоксиму „да помажу мајстору Симеону правити мерице за добоше“.⁶⁷ Изгледа да су добоши рађени у Тополи, јер су „мерице за добоше по-

⁶⁶ П. Васић, нав. дело, 216.

⁶⁷ Деловодни протокол, 98.

слане на два коња", дакле у великој количини, Совјету у Београд. То значи да се друга фаза израде добоша обављала у Београду, где су бојени дрвени обручи и уграђивани метални делови добоша. Да ли је и тај сликарски посао обављао Никола Апостоловић? Та претпоставка је допуштена с обзиром на сличне послове које је он радио. Истина, једини сачувани добош из другог устанка, којим се послужио игуман Милентије у боју на Љубићу, не показује неког вештог сликара, него пре једног примитивног мајстора. Међутим, што се тиче слика на добошу, постојала је извесна доследност: добош је имао горе и доле обруче од наизменичних црвених и белих троуглова, а у средини наизменце црвене и беле пламенове. Оваква декорација налази се на добошу заставе из 1811, рађене у Русији. Исти али примитивно сликани пламенови налазе се и на добошу игумана Милентија Павловића. Црвена и бела боја биле су српске боје до установљења тробојнице 1830. Те две боје налазе се најчешће на заставама и готово увек на добошима.

СИГНАЛИСТИ (ТРУБАЧИ) РЕГУЛАША У БЕОГРАДУ 1808/9 (цртеж 6)

Баталака каже да су сигналисти (трубачи) код регулаша имали руску униформу.⁶⁸ Трубач је приказан са „суворовском“ униформом — мундиром и сељачким чакширама и опанцима. Труба је руска, као и сабља пешадије. „Суворовска“ униформа је била истог кроја за све родове оружја, али друкчије боје. Сви родови оружја су имали зелен мундир (пешадија са црвеним пластроном), кирасири жут, а карабинери (коњаници) плав. На глави се носио шлем-каскет са гусеницом постављеном попреко и троугластом кесом у боји која је падала низ леђа.⁶⁹ Трубач има чаков српских регулаша.

Термин „сигналист“, који употребљава Баталака, сведочи такође о сигурности података које он даје о униформи Карађорђевој војске, јер су се „сигналистима“ називали трубачи у то доба. Али у домаћим и страним изворима има података и о војној музици у мањем обиму. Тако Ивић описује егзерцир у Београду и каже да су војници марширали уз немачку команду са добошарима и фрулашима.⁷⁰ Поименце спомиње једног добошара из аустријског Јелачићевог пука који је пребегао у Београд и одмах почео да се „продуцира“ да би показао своју вештину.⁷¹ Р. Перовић даје веома важне податке о музици једног пожаревачког војводе. Она је имала „начелника тобошарског“, коме је било плаћено од 1813. „до последњега паданија сербског“ 140 гроша.⁷² Осим тога, плаћено је за инструменте „добоше, флауте и клирикете“ (кларинете?) 124 гроша. Добошари су били велика брига Карађорђева, и он стално пише када и колико да их се шаље у Тополу ради учења.⁷³ То није ништа чудно када се има у виду улога значара

⁶⁸ Баталака, нав. дело, 367.

⁶⁹ R. Knötel, op. cit., Band VIII, № 47, 48 i 49.

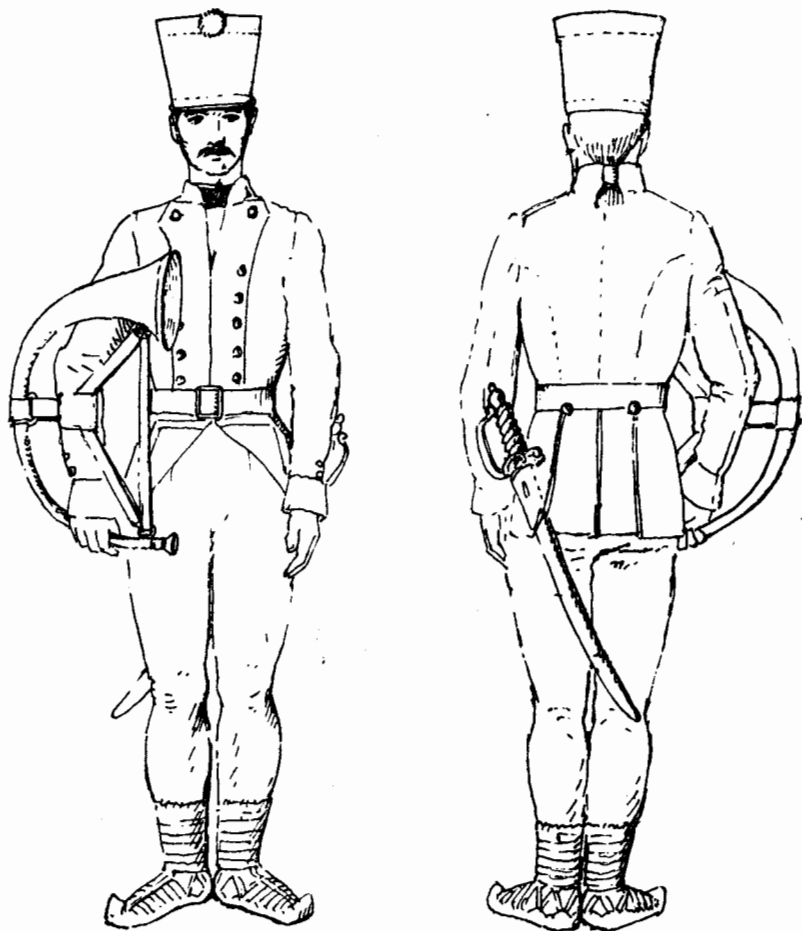
⁷⁰ Ивић, књ. VI, 71.

⁷¹ Исто, 99.

⁷² Перовић, нав. дело, 185.

⁷³ Деловодни протокол, 102.

уопште у то доба, преко којих су се преносиле команде. Историјски пример је игуман Враћевшнице Мелентије, који добује на Љубићу да би повратио поколебане устанике.⁷⁴

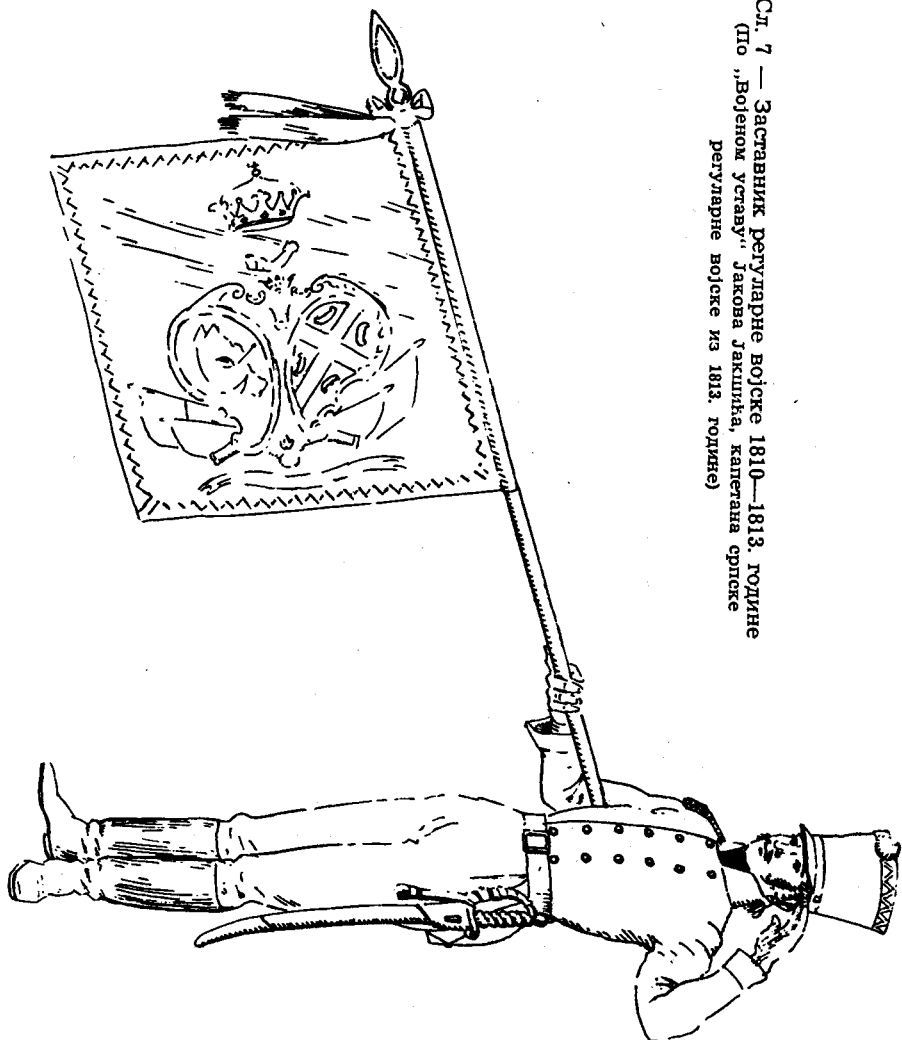

Сл. 6 — Сигналисти (трубачи) регулаша у Београду 1808/9. године
(По опису Лазара Арсенијевића Баталаке)

ЗАСТАВНИК РЕГУЛАРНЕ ВОЈСКЕ 1810/13 (цртеж 7)

Заставник је обучен у руски мундир М. 1803, који је можда дат старешинама. На глави има чакон са официрским ширитом, какав се налази на капи Алексе Ненадовића коју је насликао Урош Кнежевић на његовом портрету. Еполета само на десном рамену цртана је по еполетама на портрету Јакова Јакшића од непознатог аутора. Она означава да се заставник („естандарфирер“) налази по чину између подо-

⁷⁴ Милићевић, Поменик, 492.

Ст. 7 — Заставник регуларне војске 1810—1813. године
(По „Војеном уставу“ Јакова Јакшића, капелана српске
регуларне војске из 1813. године)

фицера и официера. Сабља као код значара. Чакшире беле или плаве. У „Војеном уставу“ има доста података о улози заставника, па, између осталог, тамо је споменут и његов начин поздрављања када држи заставу.⁷⁵ Застава регуларне војске била је бела са црвеним оквиром од малих троуглова, док су грбови Србије и Раме имали црвену и плаву основу. Ове заставе су рађене у Србији и има доста основа за мишљење да им је аутор био Никола Апостоловић, „живописац бјелиградски“.⁷⁶ Приликом преласка Карађорђевог у Срем 1813, у његовом пртљагу било је 12 пешадијских застava, које су се, вероватно, налазиле код Карађорђа у Тополи у тренутку слома. Претпостављамо да су оне припадале регуларним батаљонима нахија, којима су даване кад би сви батаљони били на окупу, као што је то било у Враћевшници 1812, када је концентрисано шест батаљона регуларне војске. Иначе, заставници народне војске носили су популарно име *барјактари*. Штавише, и у терминологији онога доба спомиње се застава као *хоругва*.⁷⁷ С обзиром на то да се у „Деловодном протоколу“ не спомиње израда застава, верујемо да су оне биле израђене 1811. године, када се поново приступило реорганизацији регуларне војске.

ОФИЦИРИ РЕГУЛАША У РУСКОЈ УНИФОРМИ 1809/13 (цртеж 8)

Као извор послужио је сумарни опис Баталакин, који каже само да су официри регуларне и народне војске носили *руску униформу*. Међутим, има и неких одступања: чаков је српски, са ширитом какав се налази на капи А. Ненадовића. Еполете су рађене по еполетима Јакова Јакшића на већ споменутом његовом портрету. Кајас-ешарпа рађен је по другом портрету Јакова Јакшића, из каснијих година, где се овај кајас и мач добро виде. Орнаментика његове ешарпе иста је као на капи А. Ненадовића. Мач је из почетка XIX века и могуће је да га је Јакшић носио и за време устанка, као официр Карађорђево војске. Интересантни су амблеми на пређици: *илем* и *добои*, који не подсећају на државне амблеме из Милошевог доба. Према аустријским изворима, официри су имали да добију посебне металне пређице, израђене у Београду: „Покушава се израда жутих месинганих кружних пређица. На истима треба да буду слова А и П прикачена, која значе Александар, Петровић (цар Александар, Карађорђе)“ (17. фебруара 1809).⁷⁸ „Код једног златара наручене су пређице за официре, на којима ће бити прикопчано име Александар. Међутим, следећег дана, како је повереник приметио, после повратка српских делегата који су ишли у Петроград преко Јаша, ово је обустављено“ (Извештај од 23. фебруара 1809).⁷⁹ Много касније говори се о једној поруџбини Карађорђевој разних војних ствари: сабаља, фишеклија и пређица појаса са орлом у Бечу.⁸⁰ Појас Јакова Јакшића са округлом пређицом могао би

⁷⁵ Јаков Јакшић, *Военный уставъ*, 165: „Поздравление пред высоким лицом“.

⁷⁶ П. Васић, *Карађорђева Србија у делима савремених уметника*, Зборник Музеја Првог српског устанка, I, Београд, 1959, 70–71.

⁷⁷ Перовић, *Грађа...*, 87; *Военный уставъ*, 164.

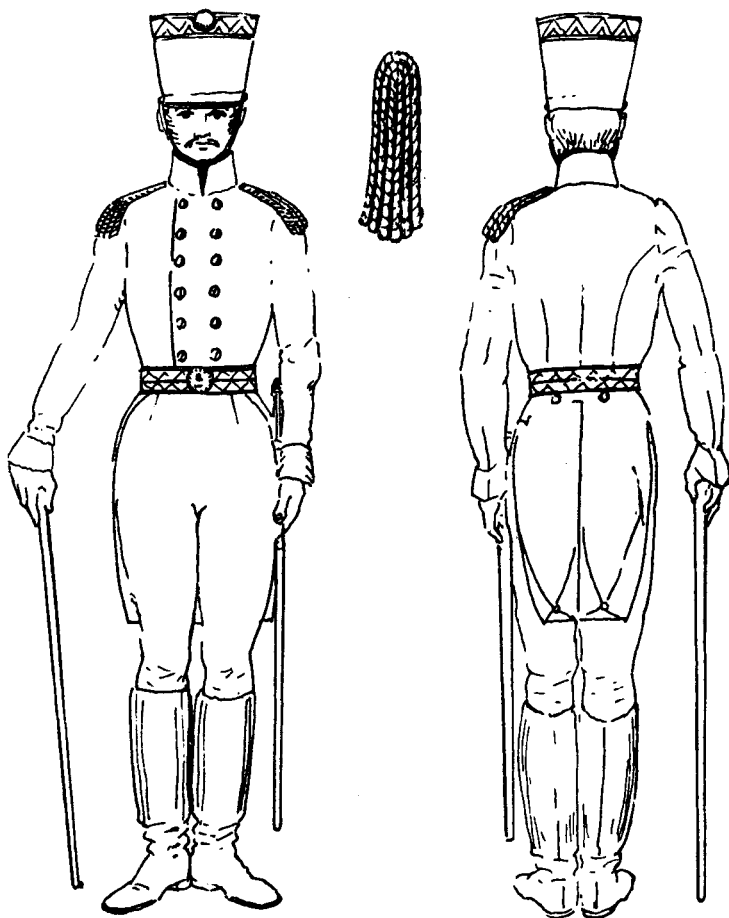
⁷⁸ Ивић, нав. дело, 74.

⁷⁹ Исто, 88.

⁸⁰ Исто, 117.

да буде карактеристичан као део опреме српских официра, па је зато овде и приказан.

У то доба официри су носили штап, који им је особито служио при егзерциру. Овде је, у ствари, дат тип егзерцир-мајстора официра (или подофицира) регуларне војске, којих је било више, јер Карађорђе

Сл. 8 — Официри регулаша у руској униформи
1809—1813. године
(По опису Лазара Арсенијевића Баталаке)

почетком 1809. тражи од Совјета да му пошаље шест егзерцир-мајстора у Тополу.⁸¹ Команде при егзерциру биле су аустријске све до месеца јула 1812, када је Карађорђе писао појединим војводама да војнике уче руском (московском) егзерциру.⁸² Мундир официра (М. 1803 — руски) могао је бити рађен и у Београду. Међутим, неко-

⁸¹ Исто, 74.

лико елемената, који су наведени, већ му дају једно посебно обележје, по коме се он разликовао од униформе руских официра. Боја је зелена, а касније, можда, мрка или црна са црвеном јаком, зарукављима и пешевима. Чакшире су беле или плаве.

ОФИЦИРИ РЕГУЛАРНЕ И НАРОДНЕ ВОЈСКЕ 1809—1813 (цртеж 9)

Капа — шапка је руска, као и капут — суртук, који се преклапа или затвара на средини груди копчама, а у руској војсци су га носили официри у то доба. Јака и зарукавља су црвени или црни, а суртук црн. Чакшире као на претходном цртежу. Овде је дат и детаљ пређице (А), кајаса (Б) и мача (В) Јакова Јакшића. Интересантна је чињеница да је кнез Милош већ 1816. давао судијама *црне капуте*.⁸³ На портрету Петра Јокића, од Димитрија Аврамовића (Г), сликаном вероватно 1846. Јокић има овакав капут са црном јаком и белом вратном марамом. Да ли су тако нешто носили и Карађорђеви официри? Бела марама је у то доба ретка због практичних разлога.⁸⁴ У сваком случају, ове аналогije су карактеристичне. Не искључујемо могућност да се овај суртук носио најчешће са шапком, а мундир само приликом свечаних постројавања и парада са чаковом. Кнез Милош је увео суртук (капут) за своје официре и чиновнике Указом од 1837, мада су га они и раније носили без еполета. Уопште, и касније у акту Совјета о униформисању војске из 1845. *капут* је термин за мундир са широким пешевима. Како су капути руског порекла, јер су их носили руски официри, ополченци и козаци, то је врло вероватно да су га носили официри и за време устанка, утолико пре што је он по дужини и кроју одговарао свечаној долами у српској ношњи.

КАПЕТАН ИЛИЈА НОВОКРЕШЧЕНИ 1806/7 (цртеж 10)

Баталака даје детаљан опис одела Илије Новокрешченог: „То је био човек од 40—50 година. Он се по освојењу Београда и у оделу прерушио. Збацио је униформу и обукао се у црвене тесне чакшире, са златним гајтанима и таквим ширитом преко груди опшивен џемадан а у сврху овога доламу од загасито плаветне чоје и са златним гајтанима и таквим ширитом свуд унаоколо опшивену, и тако исто, са златним гајтаном опшивене поврх сара и чизме до колена, које је изнад чакшира носио и никад без опасане сабље око појаса никуд није излазио.“⁸⁵ Баталака не спомиње капу, што значи да она није била тако карактеристична. То је могао бити фес или руска шапка. Новокрешчени је касније опозван из Србије по захтеву Родофиникина, који му је приписивао лакомисленост у држању према Србима.⁸⁶

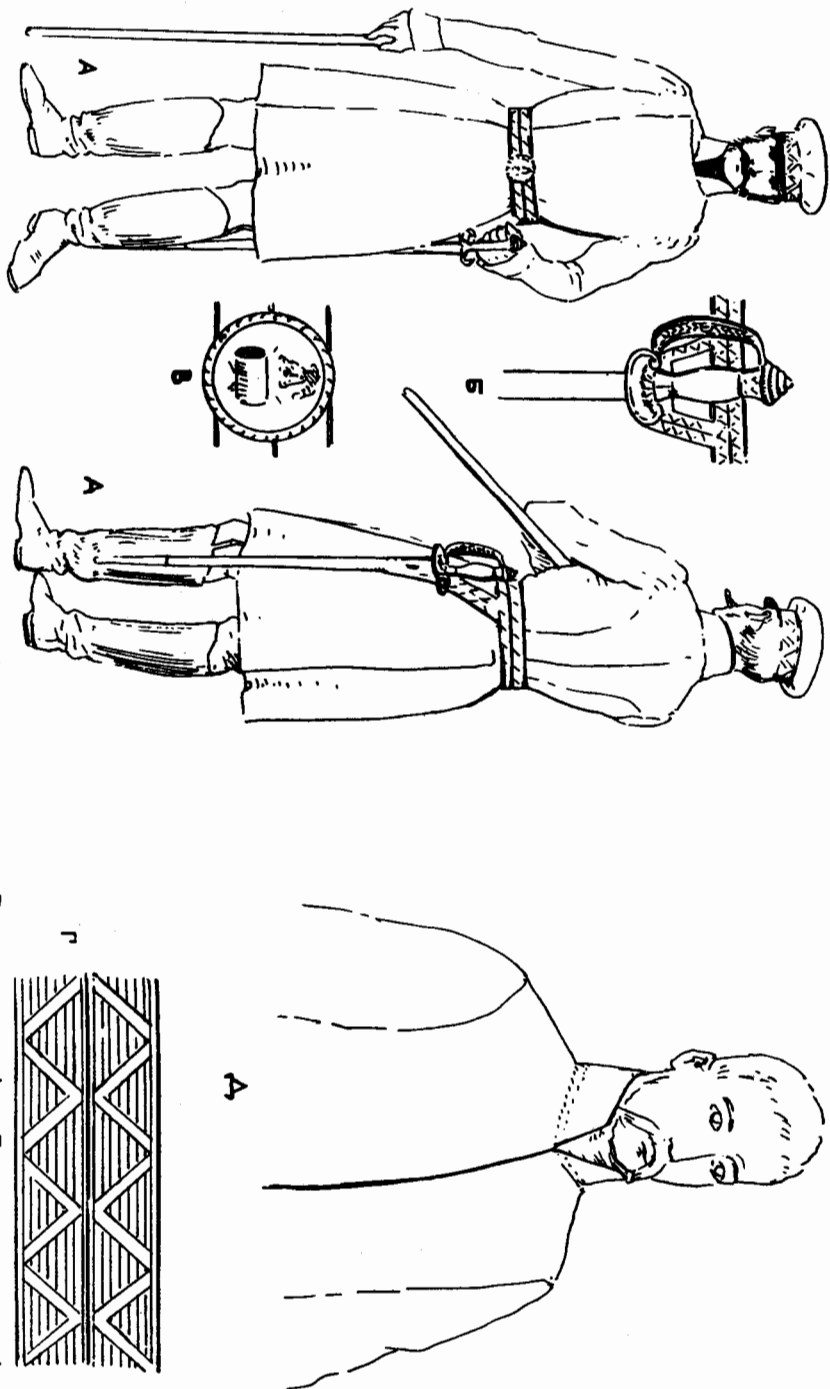
⁸² Деловодни протокол, 47—50.

⁸³ М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, 509.

⁸⁴ Knötel, *op. cit.*, Band VII, № 7, 8, 17 и 18: Шпански официри.

⁸⁵ Баталака, *нав. дело*, I, 214.

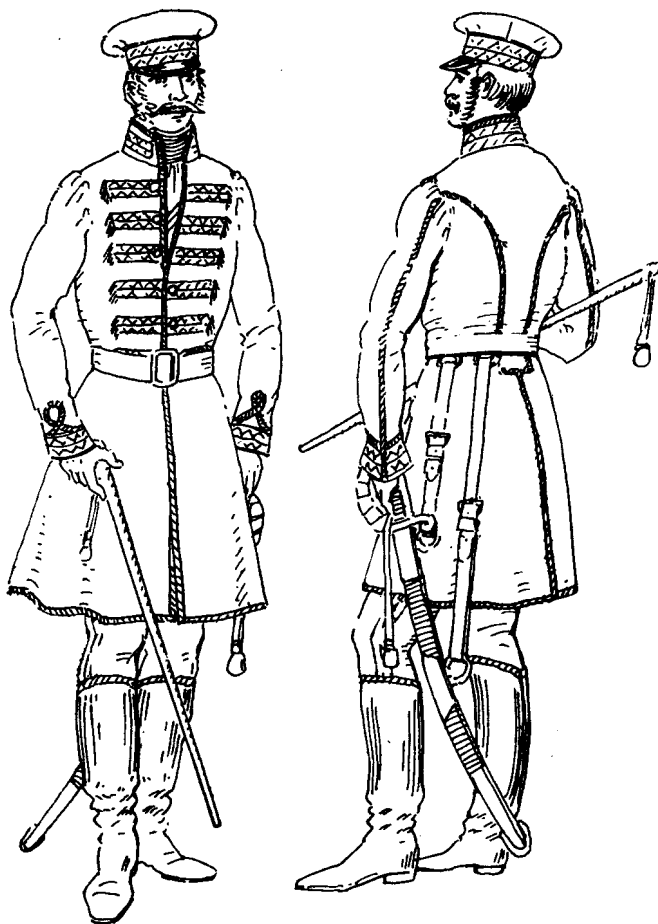
⁸⁶ Вукићевић, *нав. дело*, 159—160.

Ср. 9 — Официр регуларне и народне војске 1809—1813: Б = мач са кајасом; В = пренџица кајаса; Г = орнаментика кајаса;
 Д = сурдук — капут Петра Јокића, према портрету Д. Аврамовића из 1846. године (Народни музеј у Београду)
 (По опису Л. Арсенијевића Вагалаке и другим изворима)

ЈАКОВ ЈАКШИЋ, КАПЕТАН СРПСКЕ РЕГУЛАРНЕ ВОЈСКЕ 1809—13 (цртеж 11)

О униформи Јакова Јакшића већ је раније било речи и тада је истакнуто да у њој нема ничега руског.⁸⁷ Наши старији писци нису били начисто с тим коме је роду оружја припадао Јакшић.⁸⁸ Али, су-

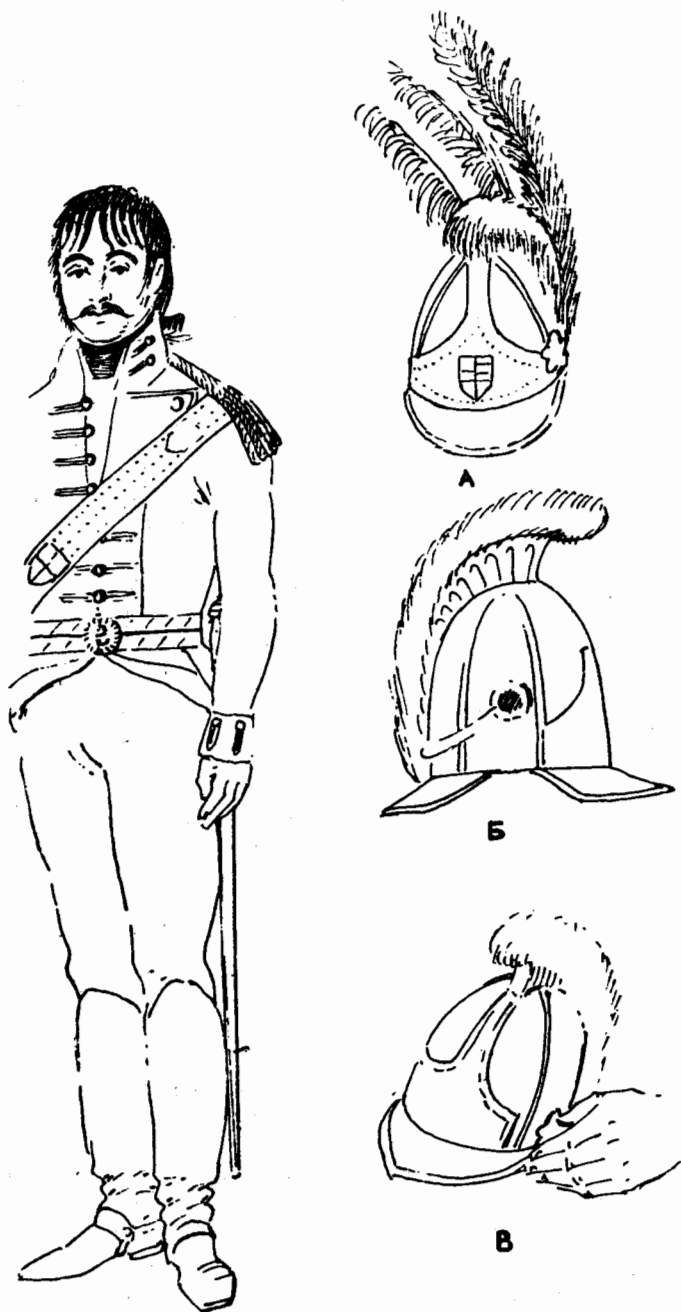

Сл. 10 — Капетан Илија Новокрешчени 1808/9. године
(По опису Лазара Арсенијевића Баталаке)

дећи по шлему и ледунги, он је морао бити коњички официр. Поставља се питање како је он униформисан, када се зна да су регуларни коњаници били козаци „Сербског казачког полка“. Међутим, Јакшићев портрет је доказ да је таква униформа ношена, па је занимљиво којој је јединици он могао припадати. У аустријским изворима је често реч о београдској коњици, са отприлике 200 људи. Да Јакшић није командовао њоме? У тим изворима спомиње се формирање оклопника-

⁸⁷ П. Васић, *Српска ношња за време Првог устанка*, 172—173.

⁸⁸ Милићевић, *нав. дело*, 170.

Сл. 11 — Јаков Јакшић, капетан српске регуларне војске 1809/10.
(По портрету непознатог сликара, Историјски музеј Србије)

А = шлем Јакова Јакшића; Б и В = шлемови
аустројске пешадије 1800—1808.

-кирасира.⁸⁹ Августа 1810. забележен је прелазак руских кирасира у Србију са осталим родовима оружја: пешадијом, ловцима, уланима и козацима.⁹⁰ Могуће је да је и у Србији нешто рађено на формирању тешке коњице и да је Јакшић њој припадао. За време другог устанка он је носио оклоп, па су га звали „Јакшић панцирлија“, а Милићевић изрично каже да је командовао увек „српском коњицом“ у другом устанку.⁹¹ То су све ситне индиције које објашњавају порекло Јакшићеве униформе, која је нешто посебно, прожета извесним националним елементима, нпр. гајтанима. Питање шлемова које би носили ови кирасири било је лако решити, јер је Аустрија 1808. избацила из употребе пешадијске шлемове и заменила их чакovima, па их је било лако набавити као расходовану робу од граничарских пукова дуж Днанава и Саве, а вероватно су их и аустријски дезертери доносили у Србију. Како иначе објаснити порекло аустријског шлема на Јакшићевом портрету? Можда тај план о организовању коњице није био у целости спроведен, али Јакшић је ипак успео да се портретише у тој новој униформи, која није била дугог века. Јакшићево познавање егзерцира и интересовање за ту грану лако је објаснити тиме што су и коњаници — по изричном Карађорђевог наређењу — морали да уче прво пешадијски егзерцир, па тек онда коњички. Све ово остаје у домену претпоставки, али чињеница која се не може оспорити стоји такође: да је Јакшић носио униформу и шлем који припадају опреми тешке коњице: кирасира или драгона. Ова униформа, веома китњаста и декоративна, могла је да привуче имућније људе, који су морали да набаве коња и опрему о своме трошку, а то су били Београђани који су трговали са Аустријом.⁹² Пада у очи црна ледунга Ј. Јакшића. Како је она део опреме коњице, то се може закључити да су у Србији каишеви код свих родова оружја били црни, а не бели!

ОФИЦИРИ СРПСКОГ КОЗАЧКОГ ПУКА 1810/1813 (цртеж 12)

И за ову униформу има један ликовни извор, а то је Карађорђево портрет из 1814, рађен у Грацу, чији аутор још није идентификован.⁹³

Карађорђе је обучен у некакав капут — униформу са високом јаким, без икаквих украса, осим ордена о врату. Упоређивањем са портретом козачког хетмана Платова утврђено је да је у питању козачка униформа, о којој, уосталом, има података и у писаним изворима. Такво козачко одело плаве боје са црвеним испускама Карађорђе је пренео у Аустрију и оно је забележено у попису његових ствари приликом преласка у Срем.⁹⁴ Карађорђе је, сигурно, носио одело српских

⁸⁹ Ивић, нав. дело, V, 1036.

⁹⁰ Исто, VII—VIII, 274.

⁹¹ Милићевић, нав. дело, 195.

⁹² *Деловодни протокол*, 146. Баталака спомиње Петра Ђурковића, капетана београдских коњаника (стр. 397). Вероватно да је у питању Михаило Ђурковић, чији је ађутант био Јаков Јакшић.

⁹³ П. Васић, *Карађорђева Србија у делима савремених уметника*, 76.

⁹⁴ Васиљ Поповић, *Карађорђево ствари и новац у бегству у Срем*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, књ. I, Сремски Карловци, 1928, 129.

козака, па према томе и одело официра козачког пука било је плаво. Истина, један савременик говори о униформи српских козака која је зелене боје, али официри су, можда, носили плаво, које је онда — чак и у Русији — сматрано српском народном бојом. Пошто је на печату српског козачког пука био двоглави орао, то је он приказан и на ледунгама официра. Вероватно се налазио и на ашама официра. Треба иста-

Сл. 12 — Официр српског козачког пука 1810—1813. године
(По портрету Карађорђа из 1814. и другим изворима)

ћи да је кнез Милош приликом завођења регуларне коњице дао војницима плаво козачко одело и калпаке од црног астрахана. Већ је истакнуто да се он држао извесних форми из првог устанка, које су у неку руку постале традиција.⁹⁵

⁹⁵ П. Васић, Прилог проучавању униформе српске војске у XIX веку, 217.

„СЕРБСКИЈ КАЗАЧКИЈ ПОЛК“ 1810—13 (цртеж 13)

Српски козачки пук основан је 1810. године, када је поручен и пуковски печат у Сремским Карловцима. Већ исте године козаци су узели учешћа у борбама на Дрини. Вук их назива „нови козаци“.⁹⁶ У Карађорђевом „Деловодном протоколу“ спомињу се „Козаци сербскога полка“ у Ужицу и Београду, па изгледа као да су имали гарнизоне у та два места.⁹⁷ У Ужицу им је командовао неки поручник чије име није забележено. Француски конзул Давид каже да су козаке формирали руски официри, што је сасвим вероватно. Командант пука био је Климента Никић, прво аустријски, онда руски, најзад српски официр. Године 1810. понудио је своје услуге Аустријанцима као конфидент. Један извештај аустријских ухода из 1810. даје још неке податке о Никићу и козачком пуку: „Седмог овог месеца (августа) дошла је у Београд на једној српској шајки жена бившег петроварадинског поручника, а сада руског пуковника Никића и сваког часа очекује свога сунруга, који се налази у пратњи Карађорђевој са 800 козака.“⁹⁸ Извештај је из Земуна. Из овога се види јачина српског козачког пука, који сусрећемо на разним бојиштима Србије исте године. Козаке је имао и Хајдук-Вељко. Вук каже: „Русе је неисказано љубио и многе је обичаје од њих попримао . . . А будући да му се војска Руска врло допала, зато је био начинио неколико козака са копљима и сабљама као гођ што су Руси, а пешаци су му морали егзерцирати свакидан и јутром и вечером.“⁹⁹

О униформи козака српског пука оставио је неке податке француски конзул Давид: „Овај везир ми је рекао да су Срби образовали, под управом руских официра, један корпус од седам до осам хиљада људи козачке коњице. Они имају руску униформу: беле панталоне, зелену блузу веома утегнуту и наоружани су копљима. Тиме би хтели да нас застраше, али ми знамо да је та коњица сриска.“¹⁰⁰ Руски козаци су носили на глави калпаке или, чешће, конусне капе са ширмом. С обзиром на то да је калпак био народна капа у Србији, скоро је сигурно да су српски козаци — као и козаци кнеза Милоша — имали на глави калпак са гајтанима и перјаницом.

ТОБЦИЈЕ РЕГУЛАРНЕ БАТЕРИЈЕ 1808—12 (цртеж 14)

Већ је изнето Баталакино важно саопштење, по коме су тобције регуларне и народне војске носиле руску униформу. У овом случају узета је као и код *сигналиста* регуларне војске руска „суворовска“ униформа, која је имала панталоне црвене (код ловаца зелене) боје са жутим лампазима и кожним доњим делом. Већ је речено да се често спомињу у аустријским изворима руске пошпиљке оружја и униформи. Међутим, постоји још једна индиција за овакву униформу тобција са *црвеним* пластронима. Приликом прославе крунисања краља Петра I

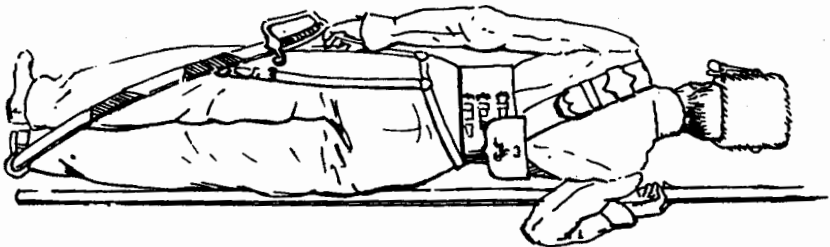
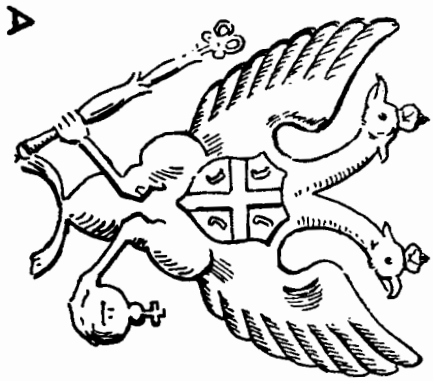
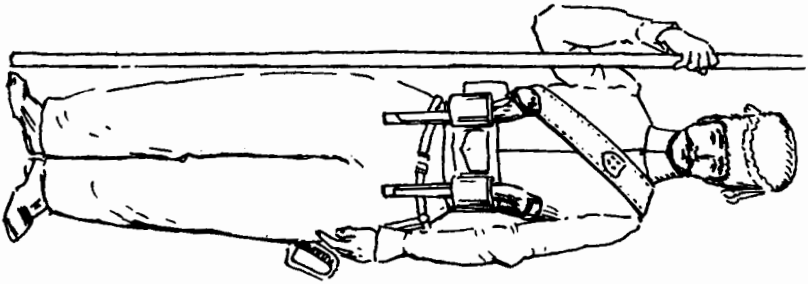
⁹⁶ Вукова књига, I, СКЗ, 98.

⁹⁷ Деловодни протокол, 39, 40.

⁹⁸ Ивић, нав. дело, VII—VIII, 271.

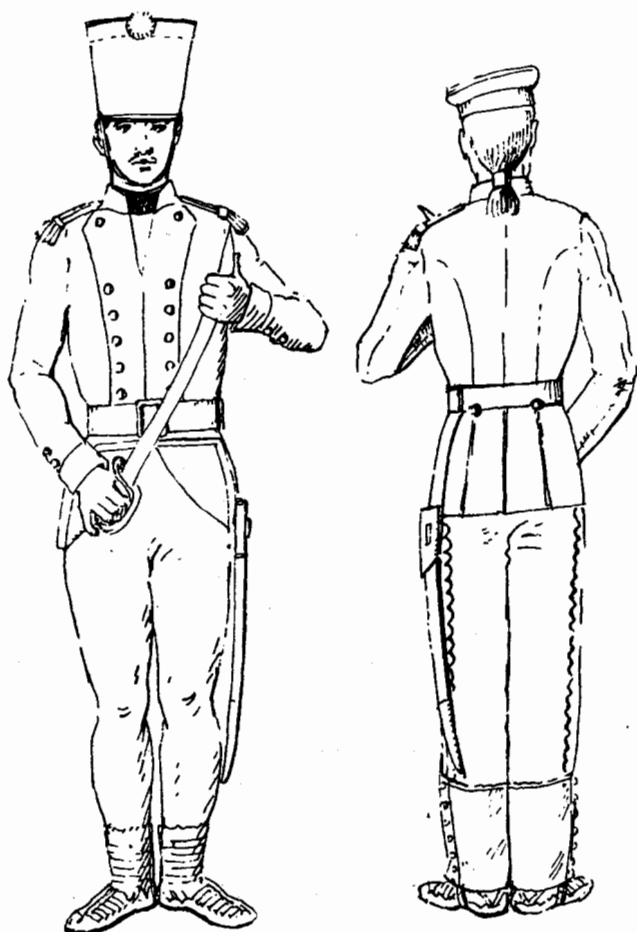
⁹⁹ Вукова књига, I, 127, 131.

¹⁰⁰ Гавриловић, нав. дело, I, 755.

Ст. 13 — „Сербски казачки полк“ 1810—1813: А = орао, амблем пужа; Б = иницијал „А“ (Александар I)
 (По опису француског конзула Давида и другим изворима)

у Београду 1904. била је велика парада, на којој су узели учешћа и војници обучени у одела из устанка. Том приликом парадирало је и десет тобџија, а сећање на њихову униформу сачувало се у једној збирци акварела која је уочи рата понуђена Војном музеју на откуп.¹⁰¹ После рата је утврђено да је та збирка припадала старом Војном музеју, који је опљачкан 1914. године, а рађена је уз једно велико дело — историју српске војске. Аквареле је радио сликар Д. (Добра?)

Сл. 14 — Тобџије регуларне батерије 1808—1812. године
(По опису Лазара Арсенијевића Баталаке)

Борђевић. У тој збирци тобџије су приказане са чаковима, у зеленим мундирима са црвеним пластроном. Постоји могућност да је краљ Петар знао нешто о овим униформама из устанка од свога оца; овај је као седмогодишњи дечак имао прилике да их гледа свакодневно у Тополи, која је била центар за обуку тобџија и добошара. Заним-

¹⁰¹ П. Васић, *Српска ношња за време Првог устанка*, 170.

љиво је то да су баш на мундирима тобџија били црвени пластрони, које руска војска, према М. 1803, уопште није имала.¹⁰² Али они се налазе на „суворовској“ униформи. С обзиром на Карађорђево писмо Совјету, у „Деловодном протоколу“, којим је тражио „да одговоре за топчије, каким начином наредба да се учини за одело да се одевају“¹⁰³ претпостављамо да је руска униформа била замењена српском, једним новим пројектом који је више одговарао извесној самосталности. Нова униформа можда је била слична претходној, нешто више модернизована, односно више прилагођена моди времена, али не тако практична као „суворовска“. У сваком случају, ова подударност је карактеристична. На првој фигури приказане су сељачке чакшире, а на другој „суворовске“ панталоне. Сабља тобџија је као код добошара и сигналиста.

ТИПОВИ ШАПКЕ КОД СРБА 1806—1826 (цртеж 15)

Еволуција шапке, која у току XIX века постаје капа официра, војника и чиновника, показује разне облике, који се свде на два основна дела: горњи шири, доњи ужи и ширм. Вероватно је да су и за време устанка капе официра биле украшене „портом“ — ширитом. То се може закључити посредно из наведене Карађорђево наредбе.

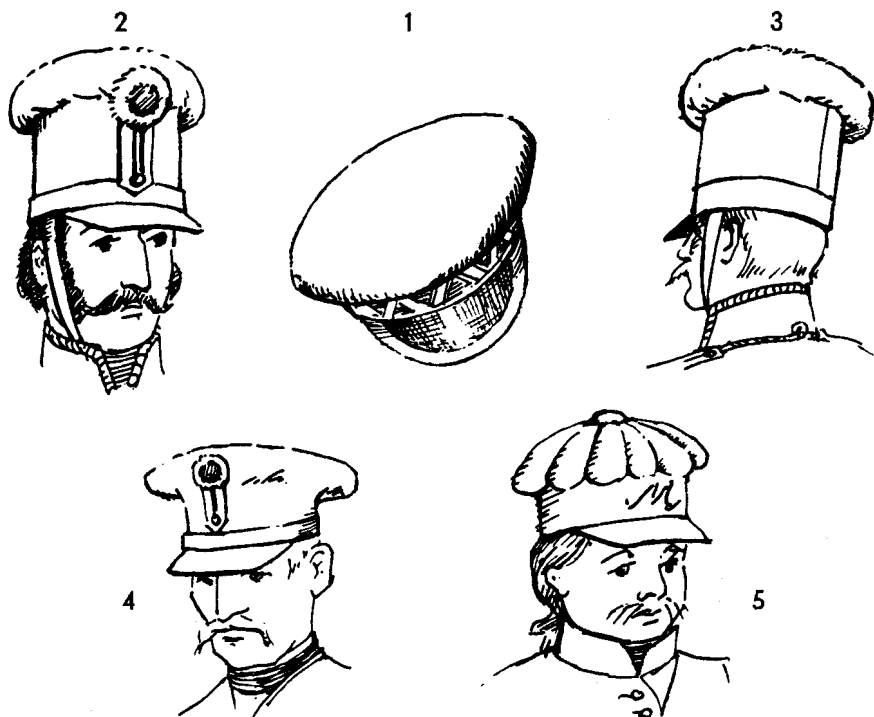
Од интереса је осврт на капе фрајкорца, у којима се, вероватно, налазе облици из времена устанка. У два илустрацијама које су познате српски фрајкорци носе једну капу прилично архаичног изгледа, која представља неку врсту шапке. Треба напоменути да се она не налази у то доба, као ни касније, ни у једном роду оружја аустријске војске. Занимљиво је питање: зашто су аустријске власти изабрале баш ту капу за Србе? У позиву пуковника Михаљевића добровољцима каже се да је одело „обично националному ношиву“. Српска народна капа био је фес у то доба, па је чудно зашто он није прописан и за фрајкорце, као што је учињено 1793. године. По нашем мишљењу, порекло ових капа је лако објаснити када се узму у обзир неке чињенице.

Лазар Арсенијевић Баталака је описао униформу устаничке војске, па је рекао да су официри и значари као и тобџије носили руску униформу. У то време шапка са ширмом за официре, а без ширма за војнике, била је увелико ношена у руској војсци. За време устанка то је била капа и официра српске војске, а у неку руку, у поређењу са униформом Аустријанаца, она је представљала нешто ново и оригинално у очима аустријских војних стручњака, па су сматрали да је као специфични комад српске ношње или униформе треба задржати и у униформи фрајкорца. Тврђење у „Позиву“ да ће униформа бити прилагођена „националному ношиву“ најбоље показује да је и шапка била сматрана делом српске ношње. Треба истаћи да се представе шапке на сликама фрајкорца донекле разликују, али у суштини то остаје иста капа, што је важно ако се жели да испита њено порекло. Такође треба истаћи и боју — црвену, која је дата свакако зато што је и српска народна капа — фес — била црвена.

¹⁰² Исто, табла XIV.

¹⁰³ Деловодни протокол, 31.

Има четири представе ове капе: две у аустријским публикацијама, једна на портрету Алексе Ненадовића који је насликао Урош Кнежевић, и последња на војнику кнеза Милоша у „Путешествију“ Јоакима Вујића. Капа Алексе Ненадовића, чији нам извор није познат, јесте официрска, са ширитом — „портом“ око обода и доњег ујег дела капе. Занимљив је орнамент ширита у виду троуглова, који је свакако набављен у Аустрији. Овде је, дакле, приказана капа официра за време устанка, можда по каквом оригиналном примеру који се могао сачувати у породици Ненадовића до средине XIX века. Кнежевић, иначе,

Сл. 15 — Шапке код Срба 1813/14. године

(1 = капа Алексе Ненадовића, по портрету Уроша Кнежевића; 2 и 3 = капа „Српског фрајкора“, по цртежу Ф. Кредела; 4 = капа „Српског фрајкора“ према једном аустријском цртежу; 5 = капа српског војника 1827, по цртежу Ј. Вујића)

не би могао реконструисати тако живо овај комад одела чије су појединости веома јасне. Што се тиче историјске тачности портрета Алексе Ненадовића, она је проблематична, јер је мало вероватно да су фрајкорски официри 1793. носили шапке оваквог облика. Истина, народни певач каже у „Буни на дахије“ да су Ненадовићи „носили од злата кашкете“, али под кашкетом се подразумева и чаков, који, уосталом, као Алексино одело спомиње и К. Ненадовић: „Код куће је имао и чуво аустријски официрски подпун мундир са чаковом.“¹⁰⁴

¹⁰⁴ К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа, врховног војводе ослободиоца и владара Србије и живот његов и војвода јунака*, II, Беч, 1884, 328.

Капе фрајкорца из 1813. у једном су случају измењене, са веома високим доњим делом, али су задржале карактер *шапке*. У другом случају, та шапка је ниска, сачињена изједна, али и она има, као претходна, црни каиш око доњег дела који иде свуда унаоколо. Сматрамо да ова капа није дата фрајкорцима случајно, него зато што се она у устаничкој војсци носила. Још један јак аргумент су широке *козачке* панталоне фрајкорца, какве је носила и српска регуларна војска у Београду 1809. Да би омилене нову униформу Србима, аустријске власти су чиниле све да је приближе „народном ношиву“, прописујући чак и црвене појасеве у које су војници могли заденути своје пиштоље, док је облик ножа имао балчак као код *ханџара*! Очигледно је, дакле, да су у овој униформи доиста садржани многи елементи устаничке ношње и униформе, у којој шапка и широке панталоне показују несумњив руски утицај. На основу тога, може се са пуно основа узети да је шапка ношена у Србији, вероватно на исти начин као и у руској војсци — са ширмом код официра, а код војника без ширма — али су Аустријанци желели да свима добровољцима даду капе које ће подсећати на официрске!

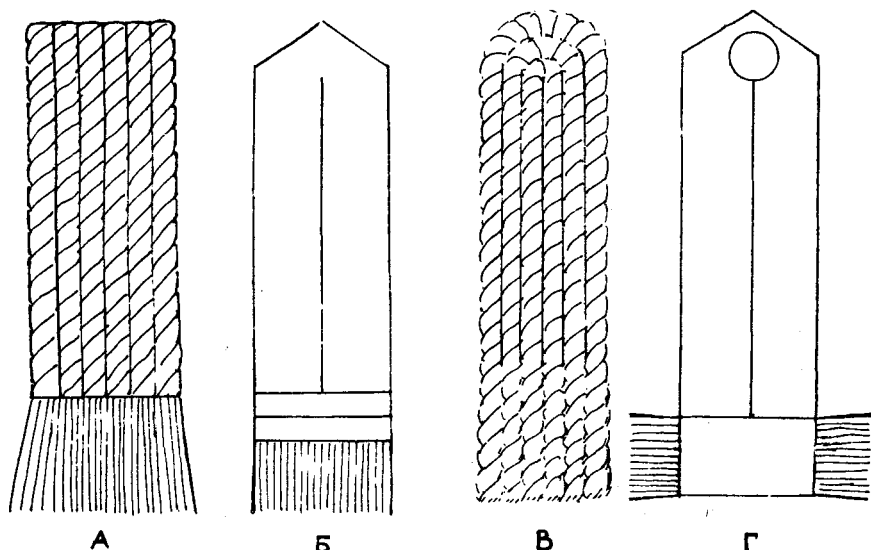
Још један аргумент у прилог овом мишљењу јесте и униформа српских војника 1826. коју је увео кнез Милош. И они су добили *шапке*, нешто друкчијег облика, чији се горњи део састојао из *кришака*, док је напред стављен кнежев монограм „М“. Није искључено да се и за време устанка носио неки монограм, можда слово „А“ (Александар I, цар руски), јер су такви монограми израђивани за ешарпе официра у Београду. Кнез Милош је, такође, прописао широке плаве панталоне за своје „солдате“, свакако по угледу на Карађорђеву војску или козаке.

Тако поједини детаљи униформе фрајкорца, на изглед без особитог значаја, представљају важне елементе на основу којих се може реконструисати униформа српске војске за време првог устанка. Међу овима шапка — која се одржала у српској, потом у југословенској војсци до данашњег дана — представља најзанимљивији и најстарији део јер датира, сигурно, из 1806, када се први руски официр у руској униформи, Илија Новокрешчени, појавио у устаничком логору код Београда и на тај начин посредно или непосредно показао узор одевања које су устаници почели подражавати.

ТИПОВИ ЕПОЛЕТА КОД РУСА И СРБА (цртеж 16)

Еполета 1 од гајтана припадала је руском пионирском батаљону 1771—76. Еполета 2 је саставни део „суворовске“ униформе. И она се састоји од гајтана, али они нису уцртани јер изворни цртеж није довољно јасан. Падају у очи мале ресице код свих родова оружја. Еполета 3 је рађена по портрету Јакова Јакшића. Она је састављена од гајтана и подсећа много на еполету 1. Није искључено да се Јакшић угледао на Русе, које је обожавао, као што је познато из појединих анегдота о њему. Пошто је био најједноставнији начин да се дође до еполета, а већ је било таквих руских узора, сасвим је разумљиво што су се оне носиле и у Србији. Можда су се носиле и уз дугачки „суртук“. У аустријским изворима се спомињу еполете које су добиле

главне старешине устаника из Русије, и то „Achselquasten von der Gattung wie selbe die russisch — kaiserlichen Stabs Off[icie]rs zu tragen flegen . . .“¹⁰⁵ Мада нема вести да су их и носили. То се најбоље види по Карађорђевој портрету у козачком оделу. Али, што се тиче Јакшићевог портрета, не може бити никакве сумње да су их официри регуларне војске носили. Еполета 4 припада „Српском фрајкору“ из 1813. Запажа се

Сл. 16 — Еполете код Руса и Срба

[А = еполета руског пионирског батаљона 1771—1776; В = еполета руске пешадије 1786—1796 („суворовска“ униформа); В = еполета Јакова Јакшића 1810—1813; Г = еполета војника Српског добровољачког батаљона 1813 („Serwisches Frey-Bataillon“)]

извесна сличност са „суворовском“ еполетом. Да ли она потиче отуда што су је Срби задржали на „суворовским“ униформама? Пада у очи да се она сасвим разликује од аустријских еполета, које су носили само војници, а не официри. Она се не може сматрати делом народне ношње, него, вероватније, делом униформе устаника, који су аустријске власти пренеле и на униформу фрајкораца из пропагандних разлога.

Чак је и главни егзерцир-мајстор српске војске Михаило Бурковић, као и друге српске старешине, ступио у овај фрајкор. Међутим, поставља се питање да фрајкорска униформа није, у ствари, веома слична униформи српске војске за време устанка, особито у њеној последњој фази, 1813. То за сада остаје отворено питање, на које ће једном, можда, бити дат задовољавајући одговор.

¹⁰⁵ Ивић, нав. дело, VI, 18—19.

LES UNIFORMES DE L'ARMÉE SERBE PENDANT LA PREMIÈRE INSURRECTION

Les documents de l'époque contiennent de nombreux renseignements sur les uniformes de l'armée serbe pendant la première insurrection. L'uniforme était porté par l'armée régulière et par les officiers, canonniers et tambours de la milice. En certains endroits, à Belgrade notamment, le port de l'uniforme rencontre une certaine résistance. Les rapports autrichiens et français de l'époque mentionnent un assez grand nombre de caractéristiques qui permettent de se faire une idée approximative des uniformes portés par l'armée serbe.

Il y avait deux modèles: un autrichien et, bien davantage, un russe. La cavalerie régulière était même appelée: „régiment cosaque serbe". C'est dans ce sens qu'ont été fournies les principales bases pour la reconstruction des différents types d'uniformes. Des analogies ont aussi été établies avec l'uniforme de l'ancienne unité de l'armée autrichienne, le „Serwisches Frey-Bataillon" de 1813/14.

En ce qui concerne les uniformes d'officiers, certains renseignements portent à croire qu'ils ont été projetés sur le modèle russe. Ceci est valable pour tous les officiers de l'armée régulière et aussi pour ceux de l'armée populaire (les „capitaines"). L. Arsenijević Batalaka dit que l'uniforme russe était porté par les tambours et les canonniers de l'armée, régulière et populaire. Or, en ce qui concerne les officiers de l'armée régulière, on n'a conservé que le portrait de Jakov Jakšić, capitaine de cette armée, probablement de la cavalerie, et dont l'uniforme n'a rien de russe, mais, au contraire, un certain caractère original et un casque à chenil assez semblable au casque autrichien. Il est intéressant de noter que Karadjordje avait demandé au Conseil de prescrire l'uniforme que devaient porter les tambours et les canonniers, ce qui devrait vouloir dire qu'il régnait tout de même une certaine indépendance, comme dans l'uniforme de Jakšić.

DESCRIPTION DES CROQUIS

Dessinés selon différentes sources, ils représentent:

- (1) Un régulier du temps de l'insurrection,
- (2) Un régulier en costume paysan,
- (3) Un projet d'uniforme du régiment régulier en 1809,
- (4) Un uniforme de fantassin régulier, Belgrade, 1809,
- (5) Des tambours de l'armée régulière et de la milice, 1809,
- (6) Un trompette de l'armée régulière, Belgrade, 1808—9,
- (7) Un porte-enseigne de l'armée régulière, 1810—13,
- (8) Des officiers réguliers en uniforme russe, 1809—13,
- (9) Des officiers de l'armée, régulière et populaire, 1813,
- (10) Le capitaine Ilija Novokreščeni, 1806—7.
- (11) Jakov Jakšić, capitaine de l'armée régulière serbe, 1809—13,
- (12) Des officiers du régiment cosaque serbe, 1810—1813,
- (13) Le régiment cosaque serbe, 1810—13,
- (14) Des canonniers de la batterie régulière, 1809—1812.
- (15) Types de casquette des Serbes, 1806—1826,
- (16) Types d'épaulettes des Russes et des Serbes,